

1 JULI 1927.

AFLEVERING 3.

NADruk VERBODEN.

Opgericht door E. HEIMANS, J. JASPERS Jr. en Dr. JAC. P. THIJSSSE.

REDACTIE:

J. HEIMANS, AMSTERDAM.

Dr. JAC. P. THIJSSSE, BLOEMENDAAL.

ADRES DER REDACTIE:

Dr. JAC. P. THIJSSSE, BLOEMENDAAL.

UITGAVE VAN:

W. VERSLUYS TE AMSTERDAM.

ADMINISTRATIE:

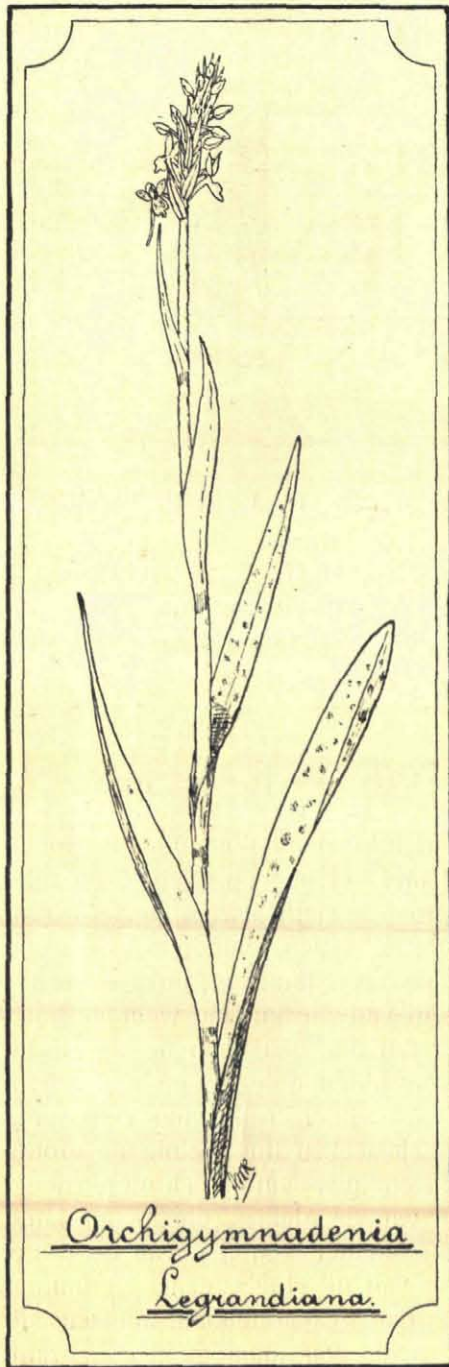
2e OOSTERPARKSTRAAT 223, AMSTERDAM.

PRIJS PER HALFJAAR f 3.25.

ORCHIGYMNADENIA LEGRANDIANA. CAM.

VRIJ tijdig kwam ons gezelschap uit alle richtingen te Wageningen samen om de flora van de Grebbevallei speciaal met het oog op Orchideeën nog eens ernstig te bekijken. Na een korte begroeting stapten we op onze fietsen en juist toen de eerste regendruppels begonnen te vallen, gingen we op weg. Na een minuut of twintig rijden waren we op een eenzame landweg; links en rechts strekten zich de lage drassige weilanden uit; echt van die landen, waar de boer zijn neus voor ophaalt; die niets anders opleveren dan een klein beslag slecht hooi. Land, dat onder je voeten soppert, waar verschillende Zegge- en biessoorten beter tieren dan de grassen, met hier en daar een wilgenstruik langs een sloot, een greppel of ook wel midden in het land, als teeken hoe weinig de grond door de eigenaar of pachter gewaardeerd wordt, en juist daarom een niet genoeg te waardeeren terrein voor de botanikus; een van de plekjes, die in ons land hoe langer hoe zeldzamer worden, waar we nog kunnen genieten van de echte onvervalste wilde flora. Het is niet de bedoeling van dit stukje, een opsomming te geven van de honderden soorten, die wij die dag gezien hebben, trouwens zij zijn niet genoteerd. Dat was ons doel niet, en dat was maar goed ook, want

zoo langzamerhand begon het harder en harder te regenen en het notitiepapier

zou wel onder de handen weggesmolten zijn. Maar wij gingen, om orchideeën te zien, en daar zijn wij in geslaagd. Duizenden zagen wij er en in een ongekende vormenrijkdom, zoo dat ze ten slotte eigenlijk niet meer op naam te brengen waren. Orchis morio is wel altijd een goed kenbare soort. Men vindt exemplaren, waarvan de bloemkleur wisselt tussen licht lila en donker violet, met enkele zuiver rode of witbloemige er tussen; de lip is nu eens wat smaller, dan wat breder, soms langs de rand licht gekarteld, maar steeds zijn zij alle direkt als *O. morio* te herkennen.

Verder vindt men typiese *Orchis incarnata*, *O. latifolia* en *O. maculata*. (Ik spreek hier nog van *Orchis latifolia* in de brede zin die wij daaraan plachten te hechten, dus inklusief *O. purpurella* en van *O. incarnata* inklusief *O. praetermissa* en laat in het midden in hoe verre het mogelijk en indien dit het geval mocht zijn, prakties is in deze vormengroepen elk twee soorten te onderscheiden). *Orchis incarnata* met vleeskleurige smalle bloemen en ongevlekte smalle lange bladen, die weinig afstaan en aan de top kapvormig samengetrokken zijn, is duidelijk te onderscheiden van *O. latifolia* met purpere bredere bloem en gevlekte, bredere, afstaande bladen. Moeieliker wordt het al als *O. latifolia* ook roodbloemig wordt of de bloemkleur van *O. incarnata* purper, wat vaak voorkomt.

Orchis maculata heeft ook gevlekte bladen, maar deze gaan naar de top van de stengel toe, terwijl zij geleidelik kleiner worden, in de schutbladen over; bovendien is de bloeiwijze (in volle bloei) bij *O. latifolia* meer cilindries en bij *O. maculata* meer kegelvormig en is de bloemkleur van deze laatste meestal wit of licht gekleurd met rood tot purpere tekening van lijntjes en puntjes.

Ook *O. maculata* komt voor met vrij intens purpere bloemen en dan wordt het onderscheiden al weer moeiliker. Maar de Grebbe orchideeën spotten hartgrondig met heel deze fraaie siestematiese indeling. Letterlik alle mogelijke kombinasies van kenmerken van de drie laatstgenoemde soorten kregen we voor oogen. Het kost niet de minste moeite, om b.v. een 30-tal individuen uit te zoeken en die zoo in een driehoek ILM te leggen, dat in hoekpunt I een zuivere *O. incarnata*, in L een zuivere *O. latifolia* en in M een zuivere *O. maculata* ligt, terwijl in elk der zijden zich dan een rij van planten bevindt, die een geleidelike overgang vormt tussen de twee soorten, die zij verbindt. Het is eenvoudig onmogelijk, om al die verschillende planten een eigen naam te geven, te meer omdat men door meer dan 30 eksemplaren te kiezen de overgangen nog geleideliker zou kunnen maken. Men beschouwt nu alle eksemplaren, die tussen I en L liggen als nakomelingen van de kruising *O. incarnata* × *latifolia* en geeft ze de gemeenschappelijke naam *O. Aschersonianus* Hauskn. Alle planten tussen L en M zijn bastaardprodukten van *O. latifolia* en *O. maculata* en heeten *O. Braunii* Halacsy, terwijl zich in de derde zijde verschillende vormen van de hibriede *O. incarnata* × *maculata* bevinden, die alle *O. ambigua* A. Kern. heten. Deze opvatting lijkt op het eerste gezicht wel wat willekeurig, vooral omdat in een dergelik terrein de bastaarden veel en veel talrijker zijn dan de tiepiese soorten, zoodat men met het vinden van planten, die we in de hoekpunten van onze driehoek ILM mogen leggen, de meeste moeite heeft. (Het komt zelfs wel voor, dat deze in het geheel niet meer te vinden zijn.) Toch is zij vermoedelik wel juist. Op een terrein toch, waar maar één van de drie soorten voorkomt, daar vindt men uitsluitend eksemplaren die alle zonder enige twijfel in een zelfde hoekpunt zouden moeten staan. Zoodra echter twee soorten in elkaars directe omgeving groeien, b.v. *O. latifolia* en *O. incarnata*, wat in ons land wel het meest voorkomt, dan vindt men daar ook vormen, die in de lijn IL tuis horen. De vormen uit LM en IM ontbreken dan. Een mooi voorbeeld van een dergelik terrein is een weilandje bij Willemsdorp langs de straatweg van Dordrecht naar het Moerdijkse veer. Een terreintje onder Maasdam langs het water de Waal, vermoedelik een oude rivierarm, heeft meer het type LM, hoewel ik zuivere *O. maculata* daar niet gevonden heb.

Maar laat mij verder vertellen van onze tocht langs de Grebbe. De fietsen waren op de weg achter gelaten en wij de weiden in. De enkele spatjes regen bij ons vertrek hadden zich in een zeer langzaam, heel geleidelik maar steeds toenemend cressendo tot een matig regenbuitje verdicht, dat nog steeds in gezegd cressendo volhardde, en ons, met welwillende medewerking van het toch al niet bepaald droge weiland min of meer trachtte te bevochtigen. Niet prettig meent ge? Integendeel, 't is ongelofelik hoe mooi juist druipnatte orchideeën zijn, hoe ze juist als gevernist door dat waterlaagje je fris glimmend tegen schitteren, veel intenser en warmer van kleur dan wanneer ze droog zijn. Ook in andere opzichten heeft zoo'n regenbui zijn voordeel. Zoo merkte een onzer na een paar uurtjes op, dat we op zoo veel meer plaatsen konden lopen, dan aan het begin van de

tocht, en dat het verschil tussen sloot, greppel en land toch eigenlijk zeer relatief was. Kortom de stemming bleef er best in en geen wonder. Behalve door de genoemde soorten en bastaarden van het geslacht *Orchis* waren de *Orchidaceeën* nog vertegenwoordigd door *Platanthera bifolia*, de welriekende nachtorchis, waarvan de prachtig gevormde witte bloemen als marmer glansden en verder een niet te schatten hoeveelheid *Gymnadenia conopsea*. Eigenlijk waren we voor deze soort nog wat vroeg, slechts enkele exemplaren hadden de eerste bloemen geopend, de meeste vertoonden alleen nog maar de kegelvormig opeengedrongen groenen rood-achtig aangelopen bloemknoppen en schutbladen. En hiertussen de vondst, die alleen reeds de dag goed gemaakt zou hebben: een plant, nog in knop, die we niet thuis konden brengen. Een jonge *Gymnadenia*? Neen, dat kan niet, de bladen zijn gevlekt. *Orchis maculata* dan? Maar dan toch heel anders als al de andere! Kortom de plant werd geplukt (de knol bleef natuurlijk in de grond) en in de bus gestopt. Thuis heb ik ze in een vaasje gezet en het is mij gelukt, de drie eerste bloemen open te zien. Daarna kon ze het blijkbaar niet verder brengen. De bladeren begonnen te verdorren, verdere knoppen zwollen niet meer. Ik heb toen een gekleurde tekening van het levende exemplaar gemaakt, en het daarna zorgvuldig gedroogd en gestreken. (Strijken is de beste manier om orchideeën, die anders zeer moeilijk drogen en geheel hun kleur verliezen, zoo goed mogelijk te houden voor het herbarium.) Hierbij een kopie in zwart van die tekening en de beschrijving, die haar bastaardnatuur met vrij grote zekerheid doet uitkomen. De bladen komen in vorm het meest met die van *Gymnadenia* overeen, zij zijn misschien iets korter en breder, maar toch langer en smaller dan die van *Orchis maculata*. Zij dragen aan de bovenzijde weinig geprononseerde lichtbruine vlekken, die bij *Gymnadenia* steeds ontbreken en bij *O. maculata* meestal veel duidelijker en donkerder zijn. (Soms komt echter *O. maculata* ook met ongevlekte bladen voor, maar zulke exemplaren zagen wij aan de Grebbe niet.) De bloemtros is vrij dicht en in het begin kegelvormig maar niet zoo duidelijk als dat bij *O. maculata* steeds het geval is. De bloemkleur komt vrijwel met die van *Gymnadenia* overeen, maar de lip en zijdelingse bloemdekbladen vertonen een tekening van donkerder stippels en lijntjes, die bij *Gymnadenia* steeds ontbreken en bij *O. maculata* gewoonlijk veel duidelijker zijn, daar de grondkleur van de bloem daar meestal lichter is (vaak bijna wit). De bloem is iets groter dan bij *Gymnadenia*. De spoor is langer en dunner dan bij *O. maculata*, maar toch niet zoo sterk, als dat bij *Gymnadenia* het geval is. In al deze opzichten houdt de plant dus vrijwel het midden tussen de beide stamsoorten. Echt een intermediaire bastaard, en dan tussen twee soorten, die tot verschillende geslachten behoren. Dit komt niet zoo heel vaak voor. Meestal lukt kruising alleen tussen nauw verwante soorten van het zelfde geslacht. En hoewel in de natuur bastaardvorming vermoedelijk veel vaker voorkomt, dan men gewoonlijk meent, is ook daar regel dat het soorten van een zelfde geslacht zijn die kruisingsprodukten opleveren.

In de familie der *Orchidaceeën* zijn evenwel een belangrijk aantal geslachts-

bastaarden bekend. Onze plant draagt den naam *Orchigymnadenia Legrandiana* en is het eerst onder die naam in 1890 beschreven door G. Camus in Bull. bot. de France. Zij wordt voor Frankrijk opgegeven uit Basses-Pyrénées, Allier en Cher. In midden Europa werd zij het eerst door Reichhardt in beneden Oostenrijk (Schneeberg) gevonden en in 1876 in Verh. d. Zoöl. Bot. Ges. in Wien beschreven onder de naam *Orchis Heinzliana*. Zij is ook in het Reuzengebergte (Krummhübel) gevonden. (Daar een van de stamouders *Gymnadenia conopsea* is, verdient het geen aanbeveling de bastaard als een *Orchis* te benoemen. De naam *Orchigymnadenia* geeft beter de aard van de plant aan). Andere vindplaatsen van onze plant vind ik nergens opgegeven, zoodat zij wel als een grote zeldzaamheid beschouwd mag worden en ik met recht mocht zeggen, dat wij er een mooie vondst aan hadden op die regendag aan de Grebbe. Intusschen zijn wij toch niet de eersten, die haar in ons land vonden. In 1925 vonden Dr. Goethart en Henrard op een ander terrein in de omgeving van Veenendaal dergelijke tussenvormen, terwijl een paar weken na ons bezoek door Mr. Florschütz en Dr. Lotsy op ons terrein meerdere exemplaren gevonden werden, die echter meer op *Gymnadenia* geleken. Daar ook in het buitenland bastaarden van *Gymnadenia* met *Orchis incarnata* en met *O. latifolia* bekend zijn, zouden die niet onwaarschijnlijk ook in de Grebbe vallei wel te vinden zijn. Die blijven dus nog op het verlanglijstje staan voor een volgende keer.

Dordrecht, Mei 1927.

A. W. KLOOS JR.

IN OISTERWIJK.

HET plezierige van een behouden natuurmonument is, dat je je gerust er aan hechten kunt, zonder vrees, dat het op een kwaden dag het slachtoffer wordt van de eischen van de maatschappij of de ondernemingsgeest van onrustige tijdgenooten. Ik heb al veel dierbaars verloren, te beginnen met het ongelooflijk mooi Oeverland aan het Nieuwe Diep, waar thans het Merwedekanaal zijn sluizen heeft en ik zou nog een zeer treurige opsomming kunnen doen volgen. Maar thans kunnen wij gerust onze aandacht en onze genegenheid schenken aan Naardermeer en Harensche Wildernis, Korenburger Veen, Oisterwijksche Vennen en de duinen van Voorne, Texel en Terschelling. Elk van deze natuurmonumenten bevat genoeg materiaal voor studie en bewondering voor vele menschenlevens en ik hoop dan ook, dat Nederland, vooral Jong Nederland zich in dit opzicht niet onbetuigd zal laten. Ook hoop ik, dat wij in de naaste toekomst aan deze beroemde namen nog eenige niet minder beroemde kunnen toevoegen.

Al de hierboven genoemde natuurmonumenten ontleenen hun rijkdom aan de aanwezigheid van water, zelfs stilstaand water en welwater van velerlei hoedanigheid. Denk slechts aan het verschil tusschen Naardermeer en Korenburger